

POPIS KMETIJ NA OZEMLJU LOŠKEGA GOSPOSTVA LETA 1510

Med dragocenim arhivskim gradivom, ki se nanaša na nekdanje loško gospostvo in ki ga v tako veliki meri čuvajo münchenški arhivi, se je ohranil tudi popis kmetij iz leta 1510.¹ Popis je izdelala posebna komisija, ki so jo sestavljali loški kaščar Baltazar Sigesdorffer, protipisar loškega gospostva Ludvik Freysleben in župani ustreznih županij. Sicer je loško gospostvo tedaj že razpolagalo z dokaj dobrim pregledom nad kmetijami vsega ozemlja. Saj je komaj nekaj let prej (1501) sestavil podroben urbar za celotno gosposčino takratni kaščar Jurij Sigesdorffer, Baltazarjev oče. V tem urbarju je bilo za vsako kmetijo točno popisano, kdo jo je užival in kakšne obveznosti je imel vsak posameznik do loškega gospostva.² Vendar so praktične potrebe terjale še ta popis, ki se od urbarialnega bistveno loči po tem, da ne vsebuje pregleda obveznosti podložnikov, marveč naj bi bilo v njem popisano gospodarsko stanje kmetij.

Omenjena komisija je jezdila preko vsega obsežnega loškega gospostva. Sam prihod gosposčinskih predstavnikov na teren ni bil nič posebnega. Saj so že skozi dolga stoletja vodilni gosposčinski nameščenci obiskovali leto za letom tudi po večkrat gosposčinsko ozemlje na tako imenovanih pojezdah in v zvezi s temi podložnikom oddajali, po potrebi pa tudi odvzemali kmetije. Naša komisija je obiskala vsako naselbino. Na mestu samem naj bi popisala vsako kmetijo, začevši s skrajnim delom Poljanske doline. Žal je začetna vnema ob silno zamudnem delu vse bolj plahnela. Natančnemu popisu kmetij po hlevnovrški in žirovski županiji, v katerem je pri vsakem podložniku omenjeno stanje poslopij, kakovost zemlje ter vrsta in število živine, sledi ohlapnejši seznam, nanašajoč se na hotaveljsko, poljansko, javorsko in brojsko županijo, ki sicer še omenja vsakega podložnega kmeta posebej, ne našteva pa več živine, marveč ocenjuje kmetije le še na splošno. V Selški dolini, kjer ni upoštevana soriška županija, in na tleh gadmarske županije je popis še bolj površen. Le v nekaterih naselbinah se podložniki še posebej omenjajo, v drugih primerih so se popisovalci zadovoljili z označenjem sumarnega števila kmetij, ki so jih samo v splošnem ocenjevali glede na poslopja in polje. Pri koroški županiji je ohranjen le še začetek, medtem ko so ostali podatki o tej županiji in večini Sorškega polja propadli, ker je zadnjih 17 listov našega vira odrezanih. Izguba je tem bolj občutna, ker pogrešamo tekst o Sorškem polju tudi v urbarju iz 1630,³ v katerem je sicer podrobno opisana vsaka kmetija na tleh loškega gospostva. Navzlic vsem pomanjkljivostim je pa naš vir izredno poučen glede proučevanja gospodarskega življenja na našem podeželju. Zato se mi zdi primerno, da si ga v tej razpravi ogledamo nekoliko podrobneje.

Komisiji ni pripadala samo popisovalna dolžnost. Njej je bila marveč hkrati poverjena naloga, da skuša s potrebnimi ukrepi na samem mestu čim bolj zavarovati interese zemljiškega gospodarstva, ki so mu podložniške dajatve pomenile vir življenja. A prav ti dohodki gospodarstvu niso pritekali tako, kot si je to želelo. Kajti med grunti so bile le preveč številne *pustote*, ki so ležale neobdelane in niso bile naseljene. V Poljanski dolini je bilo tedaj 25 neobdelanih kmetij. Največ jih je štela poljanska županija (Dolenja Brda 2, Bačna 1, Zadobje 1, Lučne 2, Dolge njive 1, Spodnje Ravni 1, Gorenje Ravni 1); njej je sledila žirovska županija (Dobračeva 1, Goropeke 1, Brekovic 1, Ravne 1, Pečnik 1, Srnaki 1, Breznica 1, Žiri 1); ostale pustote so bile v hotaveljski (Stara Oselica 1, Krnice 1, Srednje brdo 1), javorski (Podobeno 1, Javorje 1, Zapreval 1), brojski (Visoko 1) in koroški (vsaj 1, in sicer na Gabrški gori) županiji. Še bolj so bile pustote zastopane v Selški dolini, ki jih je brez soriškega ozemlja štela 59. Največ pustot je ležalo v strmiški (Zabrekve 1, Potok 1, Bezovnica 1, Strmica 1, Štibernica 2, Javornik 2, Čepulje 1, Lavtarski vrh 1, Planica 1, Srednik 1) in v stirpniški (Praprotno 1, Sv. Tomaž 2, Rantovše 2, območje Luše 5, Črnovc 2) županiji; po sedem pustot sta šteli rudenska (Zgornje Lajše 2, Jamnik 1, Podblica 1, Nemilje 1, Kališe 1, Spodnje Lajše 1) in selška (Ostri vrh 1, Dolenja Golica 1, Penovnike 3, Dobroslica 2) županija. Na ozemlju ostalega v viru okrnjenega loškega gospodarstva sta bili še dve pustoti v Moškrinju in ena v Vincarjih. Upoštevajoč, da je štela tedaj Poljanska dolina vsega 480,⁴ Selška dolina brez soriškega ozemlja pa 334 obdelanih gruntov,⁵ pomeni 64 pustot v obeh dolinah dokaj visok odstotek. Zavedati se namreč moramo, da je bilo to ozemlje kolonizirano že do prve polovice 14. stoletja in da pri naših pustotah ne gre več za otroško bolezen, ko so kmetije propadale kmalu po opravljeni naselitvi na tleh, ki so jih kolonizirali v prvem zagonu, a se je kmalu izkazalo, da ondotna področja niso bila prikladna za naseljevanje. V Poljanski dolini je najbolj izrazit tak primer v območju Hotavelj, kjer je štelo Kladje 1318 vsega 9 gruntov in kraj »Raun« v tem sosedstvu 3 grunte, pa so se tod do 1500 obdržali le 3 obdelani grunti.⁶ Še značilnejše primere je najti na selški strani. Nad Zalim logom je bilo n. pr. naselje Groblje, ki je bilo ustanovljeno v začetku 14. stoletja in je štelo 5 gruntov, ki so kmalu nato povsem propadli; nič drugače ni bilo na področju Luše, kjer je med drugim do 1500 povsem izginilo 16 gruntov, ki so bili omenjeni še 1318.⁷

Kje je iskati vzroke za opustelost kmetij, ki jih obravnava naš vir? Popis omenja različne nesreče, ki so zadevale ondotne podložnike. Veliko škodo je delala voda tako v Poljanski dolini (pri Račevi, Sovri, Predmostu) kot zlasti na selški strani (na Češnjici, v Selcih, Dolenji vasi, na Studnem, v Vincarjih), kjer je leto za letom voda trgala zemljo. Toda pri tem je zanimivo, da ne omenja vir v zvezi z vodo niti ene pustote. Podobno so požari uničevali kmetijska poslopja. V Čabračah so n. pr. nekemu podložniku pogorela v celoti vsa poslopja s pridelki vred; podobno je ogenj uničil poslopja dvema kmetoma v Volči, enemu pa v Hlevnem vrhu, v Breznici pri Škofji Loki ter v Pozirnu. Toda vsi so si postavili spet domačije in nobena kmetija ni ostala zato neobljudena. Tudi bolezen pri živini ni prizanašala. Tako je v Opalah poginilo nekemu kmetu v enem letu 24 glav goveje živine in 12 ovac; podobna nesreča je zadela dva kmeta v Hlevnem vrhu; nekemu kmetu na Selu je poginilo v enem letu 50 koz in 20 ovac. Toda navzlic takim nesrečam so podložniki označene kmetije še dalje obdelovali. Najbolj značilni so primeri, ko so pod-

ložniki izgubili istočasno ne samo vso živino, nego tudi streho nad glavo. Verjetno v zvezi z beneško vojno (1508—1516) so udarili na posameznih mestih na ozemlje Poljanske doline sovražniki, ki so dodobra oplenili ondotne kmete. Medtem ko je v Dolenji Dobravi in v Gorenji vasi utrpel škodo le po en podložnik, je bilo v Leskovici požganih vseh sedem gruntov, enako je bilo v Ledinah skoraj povsem uničenih vseh šest gruntov. Vendar so vsi oškodovanci poslopja spet obnovili in zemljo dalje obdelovali. Da so se kmetije obdržale spričo takih nezdod, dokazuje izredno delavnost podložnikov, česar tudi naš vir ne skriva.

Trenutne nesreče torej niso vplivale na opustelost kmetij. Vzroki so ležali drugje in jih deloma nakazuje primerjava našega vira z urbarialnim popisom iz leta 1501. Urbar označuje naravnost kot pustote v obeh dolinah le štiri kmetije. Toda v vrsto pustot je treba šteti še nadaljnjih 42 kmetij, za katere je pobiralo gospodstvo samo denarni prispevek v obliki tako imenovanega šilinga in ki jih naš popis devet let kasneje v večini primerov postavlja v vrsto neobdelanih gruntov. Te pustote so uživali navadno kot travnike sosedje v naselju, običajno eden ali dva, mestoma pa tudi vsi sovaščani. Med pustotami iz 1510 je tudi nekaj takih, ki so bile sicer 1501 še redno obdelovane hube, vendar so veljale že takrat kot oslABLJENE, na kar kažejo dajatve, ki so bile nižje od prispevkov njihovih sosedov. Pri analizi je treba upoštevati, da v urbarju mestoma pogrešamo natančnosti. Tako je n. pr. rečeno 1510 pri neki pustoti v Dolenjih Brdih (poljanska županija), da je v takem stanju že toliko časa, da se niti ne ve, kje je stalo poslopje; urbar iz 1501 postavlja isto kmetijo med obdelane s točno označenimi dajatvami. Vrsto pustot iz 1510 so dopolnjevali nekateri grunti, ki so označeni 1501 sicer kot obdelani, a so jih že tedaj imeli v posesti železnikarski fužinarji (n. pr. Penovnike), ki so te kmetije vključevali v svoj fužinarski obrat.

V bistvu gre torej pri večini neobdelanih kmetij iz 1510 za *stare pustote*, kar je označeno mestoma tudi v našem viru, ki omenja v posameznih primerih, da je tam pustota, kar sosedje pomnijo, da je ponekje že vse zaraščeno, ali da hube v urbarju sploh več ne vodijo. Zlasti je značilna pripomba pri kompleksu štirih pustot v območju Luše, v smislu katere leži ondotno nekdanje polje stalno v senci in je že vse zaraščeno z drevjem, ki je prikladno za tesanje. Le tu pa tam je gospodstvu uspelo, da je v razdobju med 1501 in 1510 ponovno nastanilo pustoto in jo tako napravilo zmožno za prispevanje polnih dajatev. V dveh primerih je gospodstvo združilo dve sosednji pustoti v novo enoto in tako ustanovilo grunt, ki je bil zmožen življenja (Srednik nad Praprotnim in Homovc v hotaveljski županiji); v dveh primerih so postale celo tri pustote osnova za obdelan grunt (Izgore v hotaveljski županiji in Domačejk v javorski županiji). S tem se je ponovil postopek, ki ga že poznamo še v poudarjeni meri pri kmetiji Novak nad Rudnom, kjer so bili še 1518 štirje grunti, ki pa so se do 1500 spričo opustelosti strnili v enotno kmetijo.

Velik odstotek pustot je zemljiško gospodstvo močno bremenilo. Povsem razumljiva je torej skrb vodstva, da je skušalo odpraviti ta nedostatek z odločnimi ukrepi. V zvezi s tem postopkom moremo iz našega vira razbrati marsikaj zanimivega.

Tako dobimo v njem dragocene podatke o vprašanju, *kakšno pravico* je imel tedaj loški podložnik *do kmetije*, ki jo je obdeloval. Glede teh pravic je prišlo v dolgi fevdalni dobi, za katero je značilno, da je podložnik zemljo le užival, a njen pravi lastnik je bil zemljiški gospod, do marsikakih sprememb.

V starejšem času je mogel zemljiški gospod, t. j. freisinški škof, kmetijo podložniku vsak trenutek odvzeti brez vsake odškodnine in na njej samovoljno naseliti, kogar je hotel. Seveda je bila to le pravica, ki se je zemljiška gospoda tudi v tistem času navadno ni posluževala. Pomisliti je namreč treba, da je bilo ogromno loško gospostvo tedaj še v veliki meri nenaseljeno in da zemljiški gospod ni smel preveč razmetavati z delovno silo, ki jo je tedaj na loških tleh primanjkovalo v taki meri, da je freisinški škof presajal na loško ozemlje svoje podložnike z drugih svojih gospostev, tako Bavarce na Sorško polje, koroške Slovence v poljansko hribovje, Tirolce na ozemlje pod Ratitovcem. Zemljiški gospod je bil kar zadovoljen, če je podložnik zemljo v redu obdeloval in mu prispeval dajatve, ki so bile v urbarjih točno označene. Tako se je že zgodaj ustalila navada, da je ostal podložnik na svoji kmetiji vse življenje do smrti. Pač pa še v začetku 14. stoletja loški podložniki niso imeli pravice zapustiti kmetije po svoji volji. Ko je podložnik umrl, je zemljiški gospod svobodno razpolagal s kmetijo. Sicer je kmetija navadno res pripadla najmlajšemu pokojnikovemu sinu oziroma vdovi proti plačilu umrline v obliki najboljšega vola. Vendar se je še tedaj dogajalo, da si je zemljiški gospod pridržal ne samo kmetijo kot nepremičnino, ki jo je lahko podelil dalje povsem tujemu človeku, marveč so bile v takem primeru razdeljene tudi premičnine s kmetije. Le ena tretjina teh je ostala v rokah pokojnikove družine, eno tretjino je spravil zemljiški gospod, ena tretjina je bila pa poklonjena cerkvi za zveličanje pokojnikove duše. Edino koroški naselniki po hribovju od Osovnika preko Bukovega vrha do Hotoveljščice ter po Sopotnici in Gabrški gori so bili tedaj deležni večjih pravic. Ti so svobodno lahko kmetijo ne samo delili na polovične odnosno četrtinske dele, nego so zemljišče tudi lahko prodali komurkoli pod pogojem, da je bil kupec voljan zemljo v redu obdelovati in plačevati zemljiškemu gospostvu določene dajatve; ob prodaji je moral dati kupec 15 % pogojene vsote zemljiškemu gospostvu, ki je 5 % odstopilo županu; oskrbniku je prodajalec prispeval le manjšo vsoto. Še v teku 15. stoletja so pa postali te izrednih pravic koroških kolonistov deležni tudi vsi ostali podložniki loškega gospostva.

V času našega seznama so imeli že vsi podložniki kmetije v užitku po kupnem pravu, v smislu katerega je bila na vseh kmetijah uveljavljena dednost; zemljiški gospod podložnika ni mogel brez nadaljnjega pognati z zemlje. Vendar ta pravica ni bila neomejena; vezana je bila na pogoj, da je podložnik zemljo dobro obdeloval in v redu opravljal vse obveznosti do zemljiškega gospostva. Kolikor je gospostvo ugotovilo, da podložnik ne izpolnjuje teh pogojev, ga je lahko na mestu odstranilo s kmetije. Naš vir dokazuje, da se je gospostvo teh pravic tudi praktično posluževalo. V vrsti primerov, v katerih je komisija ugotovila, da je kmetija v slabem stanju po krivdi podložnikov, je bilo dogovorjeno, da je treba grunt v najkrajšem času gospodarsko dvigniti, sicer bo gospostvo samo postavilo tja drugega kmeta. Tu pa tam je komisija zahtevala, da mora podložnik kmetijo prodati do določenega termina. Najbolj odločno je komisija nastopila v Izgorju pri Hlevnem vrhu, kjer se je podložnik obvezal, da bo kmetijo prodal v štirinajstih dneh, sicer bo grunt dal kaščar sam zasesti. Osamljen primer je v Ševljah, kjer je podložnik na gruntu prepustil kmetijo v obdelavo gostaču, kar je komisija prepovedala.

Največjo pozornost je komisija posvetila *obnovi pustot*. Le v redkih primerih je že naprej obupala (n. pr. v območju Luše, Črnovcu). Tu pa tam je

komisiji uspelo, da je kar na mestu samem našla primerno osebo za nastanitev na pustoti. Večinoma se je pa pogodila z uživalci pustot, da bodo ti v določenem razdobju, ki ni presegalo enega leta, pustote po potrebi opremili s poslopji in jih nastanili. Kolikor bi teh obvez ne izvršili, jim je mestoma pretil odvezem pustote, izjemoma celo denarna kazen. Koliko so komisiji ti ukrepi uspeli, kaže primerjava stanja iz 1510 z razmerami iz 1560 (v Selški dolini), odnosno iz 1650 (v Poljanski dolini). Po tedanjih podatkih je bilo od 39 selških pustot spet obdelanih 22 enot, od 25 poljanskih neobdelanih kmetij pa jih je bilo kar 18 uvrščenih med obdelane grunte.⁸ V celoti je bilo torej skoraj dve tretjini pustot spet vrnjenih prvotnemu namenu. Na manjši odstotek v Selški dolini je deloma vplivalo fužinarstvo, v večji meri pa prenačljena kolonizacija v času sistematičnega naseljevanja.

Prostovoljna in prisiljena prodaja kmetij je ob istočasnem obnavljanju pustot povzročala močno fluktuacijo v podeželju. V kakšni meri so se podložniki menjavali, moremo sklepati na podlagi osebnih imen, ki jih omenjata naš vir in le devet let starejši urbar iz 1501. Žal so imena označena 1510 izčrpano le v Poljanski dolini, in še to brez koroške županije. Iz primerjave imen v ustreznem seznamu, ki zajema 397 kmetij, je razvidno, da v kratkem razdobju devetih let le pri dobrih treh četrtinah (t. j. 501) kmetij ni prišlo do osebnih sprememb. Od četrte novih podložnikov je prišel le manjši del (25) na kmetijo po dedovanju; kar v 71 primerih, ki zajemajo 18 % vseh ustreznih gruntov, se je pojavil na kmetiji tuj naslednik. Primerjava osvetljuje mestoma tudi proces nastajanja priimkov. V tem času priimki namreč še niso bili ustaljeni in so posamezni podložniki v virih pogosto označeni le s krstnimi imeni. Marsikateri podložnik, ki je omenjen v urbarju 1501 le s krstnim imenom, je vpisan v seznam 1510 že s pripadajočim priimkom. Zanimiv, a povsem osamljen primer srečamo v Krnicah v hotaveljski županiji, kjer je podložnik Thonny Pheyffer iz 1501 označen v seznamu iz 1510 s slovenskim prevodom kot Thonne Pischetz (= piskač).⁹

Ker so pri obnovi pustot podložniki morali spraviti v red *poslopja*, preden so se mogli nastaniti na kmetiji, nam vir vsaj skromno osvetljuje tudi to vprašanje, za katero so sicer podatki iz tega časa dokaj pičli. Iz seznama je razvidno, da je tvorilo kmetško domačijo več samostojnih poslopij, ki so opravljala različno funkcijo. Tako je omenjeno pri neki pustoti v Zgornjih Lajšah v Selški dolini, da je povsem propadla; nima ne stanovanja (sobe) ne skednja ne hleva.¹⁰ V več primerih so posamezniki komisiji obljubili, da si bodo postavili sobo (stuben; Krnice v žirovski županiji, Pogara, Jelenšče, Podblica, Rastovke), mestoma tudi skedenj (dva podložnika v Podblici); pri neki pustoti v Stari Oselici je stal le še hlev. Kolikor se omenja stavbno gradivo, naletimo v viru le na les (zymerholz). Mimo izraza »zymern« rabi vir kot termin za postavljanje stavb tudi besedo »pauen«, ki pa ni nikoli uporabljena v neposredni zvezi z lesom. Odprto je vprašanje, koliko sta ta izraza istovetna, koliko pa nemara izraz »pauen« ne meri deloma tudi na zidanje. Primer v Volči, kjer sta dva pogorelca ponovno poslopja gradila in tesala,¹¹ bi morda dovoljeval zadnje tolmačenje.

Končno nam osvetljuje naš vir, kolik delež je imela pri kmetijstvu *živinoreja*, žal samo za hlevnovrško in žirovsko županijo, kjer dobimo natančne podatke o številčnem stanju živine, in sicer za govedo, ovce, koze in konje. S pritegnitvijo podobnih podatkov iz urbarja 1650 je omogočena primerjava, ki osvetljuje razvoj te gospodarske panoge na obravnavanem ozemlju.

Županija Hlevni vrh			Županija Žiri	
Stevilo glav	Kmetije		Kmetije	
	1510	1630	1510	1630
Govedo	0	2	14	—
	1—5	11	45	—
	6—10	7	16	55
	11—15	2	3	42
	16—25	10	2	8
	nad 25	1	—	—
	?	1	5	—
Skupaj	34	36	85	85
Ovce	0	3	31	32
	1—5	—	9	8
	6—10	4	24	36
	11—20	18	15	9
	21—30	6	—	—
	nad 30	2	1	—
	?	1	5	—
Skupaj	34	36	85	85
Koze	0	5	22	57
	1—5	7	14	13
	6—10	15	31	14
	11—20	5	11	1
	21—30	1	2	—
	?	1	5	—
Skupaj	34	36	85	85
Konji	0	13	29	53
	1	17	30	12
	2	3	21	14
	3	—	—	3
	4	—	—	3
	?	1	5	—
Skupaj	34	36	85	85

Hlevnovrška županija

	1510 Kmetije (34)	1630 Kmetije (36)	1650 Rovti (28)	1650 Skupaj
Govedo	529	493	155	648
Ovce	582	268	101	369
Koze	259	113	31	144
Konji	23	24	—	24

Žirovska županija

	1510 Kmetije (85)	1630 Kmetije (85)	1630 Stari rovti (36)	1630 Kajže (66)	1650 Novi rovti (83)	1650 Skupaj
Govedo	352	1018	281	191	505	1795
Ovce	491	454	189	49	152	844
Koze	502	175	2	8	15	200
Konji	72	61	—	1	1	63

Iz tabel je na prvi pogled razvidna *velika razlika* med obema županijama. V hlevnovrški je bila živinoreja mnogo izdatnejša. Tod je bilo težišče na tej gospodarski panogi vsekakor že ob naselitvi v 14. stoletju, saj imata od osmih

odotnih naselij kar dve ime po hlevih (Hlevni vrh, Hlevišče). Komaj 54 hlevnovrških kmetij je gojilo 1510 skoraj toliko govedi kot 85 gruntov po Žirovskem (529 : 352). Medtem ko je imelo 1510 v žirovski županiji 88 % kmetij le do 10 glav goveje živine, je na hlevnovrških tleh tretjina gruntov premogla več kot po 15 govedi; podložnik v Zavracu je gojil celo 26 glav goveje živine, med katero je bilo šest volov. Podobno je bilo z ovcami, ki jih vir mestoma ne omenja posebej, marveč jih navaja skupno s kozami; v takem primeru sem ločil oboje živali po ključu, ki upošteva siceršnje razmerje med obema vrstama. Medtem ko v žirovski županiji dobra tretjina kmetij ni premogla niti ene ovce, je bilo po hlevnovrški zemlji brez ovce manj kot 10 % gruntov. Nad 20 ovac je imel po žirovskih tleh le en kmet (Ledine, 42 repov), na hlevnovrškem ozemlju je pa 8 gruntov (t. j. blizu 24 %) spadalo v to vrsto. Nekoliko drugačno je razmerje glede koz, ki so po Žirovskem za malenkost celo presegale število ovac, a so na hlevnovrških tleh daleč zaostajale za njimi. Toda navzlic temu je bilo tudi koz v hlevnovrški županiji relativno več kot v žirovski. Pač pa je bila konjereja ne samo absolutno, ampak tudi relativno bolj zastopana v prometno razgibanejši žirovski županiji. Tod je bila le tretjina kmetij brez konja, a četrtnina jih je imela po dva. Po hlevnovrškem ozemlju je polovico gruntov gojilo po enega konja, po dva konja so premogli le trije grunti, ostali so bili brez njih.

Zelo zanimiva je *primerjava* stanja živinoreje 1510 s položajem v letu 1630, tako glede na stare kmetije kot na dokaj številne rovtarje in kajzarje, ki so se v tem razdobju tod na novo naselili.¹² Predvsem velja poudariti, da je do 1630 v splošnem zelo narastlo število goveje živine tako na hlevnovrškem ozemlju, kjer ni imel nobeden starih gruntov manj kot 11 glav, zlasti pa po Žirovskem, kjer so imeli stari grunti v celoti skoraj trikrat več govedi. Medtem ko ni po Žirovskem imel noben star grunt manj kot po šest glav, je odpadlo na stare rovtarje povprečno po 8, na nove rovtarje po 3—4 in celo na kajzarje po tri glave goveje živine. V celotni žirovski županiji se je število govedi dvignilo od 552 na 1795.

Istočasno je zelo močno nazadovala kozereja. Nobena kmetija ni leta 1630 premogla nad 20 koz, nasprotno ni gojilo po hlevnovrškem ozemlju skoraj polovico gruntov, po Žirovskem pa celo nad dve tretjini starih kmetij niti ene koze. Nazadovanje, sicer ne tako izrazito, je opaziti tudi pri ovcah, ki jih je večina kmetij premogla le po 6—10. Pri tem pojavu je zlasti značilno, da ovce in koze niso bile številnejše niti pri novih naselnikih. Novi novtarji po Žirovskem so n. pr. gojili povprečno po dve ovci, kajzarji komaj po eno, medtem ko koz tako rekoč sploh niso imeli. Tako je navzlic močni kolonizaciji v 16. in 17. stoletju narastlo število ovac od leta 1510 do 1630 v celoti komaj od 1073 na 1215, pri čemer velja poudariti, da so ovce po hlevnovrškem ozemlju celo nazadovale. Še mnogo klavrnejšo sliko kaže statistika glede koz, ki jih je bilo v mejah obeh županij leta 1510 še 761, a so navzlic takšnemu prirastku v naselnikih padle do leta 1630 na 344.

Število konj je do 1630 le rahlo padlo. Sicer se je do tega časa zvišal odstotek kmetij, ki konj sploh niso gojili, vendar je istočasno opaziti, da so imeli posamezniki, ki so se vsekakor temeljiteje ukvarjali s tovarništvom, tudi po 3—4 konje, kolikor jih dobrih sto let prej ni premogla nobena kmetija.

Kateri *vzroki* so narekovali opisane spremembe? Deloma bo držalo, da slika, kot jo kaže naš popis iz 1510, ne izraža povsem običajnega stanja. Koliko manj živine so tedaj našteali zaradi plenjenja sovražnikov! Gotovo velja, da

so bili taki pojavi v naslednjih stoletjih povsem izredni. Tako so po popisu 1510 celotne Ledine zaradi pljenja premogle komaj 20 govedi; 1650 je bilo tod 85 glav goveje živine. Vsekakor manj slučajna je bila 1510 bolezen, ki je mestoma tako katastrofalno kosila živino. Toda opaziti je, da se je živinoreja do 1650 zelo ojačala tam, kjer je bilo stanje 1510 prav zaradi masovnih poginov skrajno žalostno. V Selu n. pr. govori podatek iz 1510 resda le o tem, da je tedaj tod poginilo 20 ovac in 50 koz, vendar kaže dejstvo, da sta premogla ondotna gruntarja vsega komaj 4 krave, na to, da bolezen v tem naselju tedaj tudi goveji živini ni prizanašala; do 1650 sta ondotna gruntarja dvignila število goveje živine na 26 glav.

Velik porast goveje živine pri starih kmetijah do 1650 je vsekakor tudi v zvezi s sistematičnim naseljevanjem pustot in gospodarskem dviganju kmetij, ki jim je grozila opustelost. Na Dobračevi sta bila n. pr. 1510 od ondotnih 9 gruntov dva nenaseljena, tretji je prehajal polagoma v pustoto. V celoti je štelo tedaj naselje le 41 govedi. Leta 1650 je bilo vseh 9 gruntov naseljenih; na nobenem od teh ni bilo manj kot 8 glav goveje živine, katere število se je v celoti dvignilo na 84.

Silno nazadovanje koz do 1650 je deloma vsekakor v zvezi z borbo za gozdove, ki se je bila z veliko ostrino od 16. stoletja dalje med loškim gospodstvom in fužinarstvom. V tem spopadu niso fužinarji nastopali samo proti lazništvu, nego so obrnili ost tudi proti kozam, ki so delale škodo po gozdnem svetu.²³ Nazadovanje kozereje je vsekakor tudi po svoje vplivalo na to, da se je številčno stanje goveje živine do 1650 tako temeljito dvignilo.

Opombe

1. Kreisarchiv v Münchenu, HL 4, fasc. 45, št. 247. — 2. Urbar hrani Državni arhiv Slovenije v Ljubljani. — 3. Last akademika univ. prof. dr. M. Kosa. — 4. P. Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, GMS 19, 1958, str. 55. — 5. P. Blaznik, Kolonizacija Selške doline, str. 97. — 6. P. Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, o. d., str. 52. — 7. P. Blaznik, Kolonizacija Selške doline, str. 50, 54, 98. — 8. P. Blaznik, Kolonizacija Selške doline, str. 50—51; P. Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, o. d., str. 49—55. — 9. Povsem enake primere, izvirajoče zlasti iz 17. stoletja, je zasledil R. Andrejka v Selški dolini; gl. R. Andrejka, Pfeifer-Pišec, ZČ 2—3, 1948-1949, str. 152—153. — 10. »Hat weder stuben, stadl noch stall.« — 11. »... pawen vnd zymern hynwider.« — 12. Prim. P. Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, o. d., str. 40—57. — 15. Prim. P. Blaznik, Kolonizacija Selške doline, str. 103—107.

Zusammenfassung

EINE BESCHREIBUNG DER BÄUERLICHEN GÜTER IM BEREICHE DER GRUNDHERRSCHAFT ŠKOFJA LOKA 1510

Die vorliegende Studie analysiert eine von der grundherrschaftlichen Kommission im Jahre 1510 aufgezeichnete Beschreibung der bäuerlichen Wirtschaften. Das Ziel dieser Maßnahme war, die zahlreichen öden und verwahrlosten Güter aufs neue mit den nötigen Gebäuden zu versehen und zu besiedeln. Obwohl das Urbar vom J. 1501 an den betreffenden Stellen die »Öden« kaum erwähnt, handelt es sich wesentlich doch um alte öde Bauerngüter. Die Kommission verlangte von den Hintersassen, daß die Wohn- und Wirtschaftsgebäude (»Stuben, Stadl, Stall«) in den Stand gesetzt bzw. neuerrichtet und die öden Güter besiedelt werden. Die Urbare von 1560 und 1650 beweisen, daß dieser Wiederaufbau in zwei Drittel Fällen dauerhaften Erfolg hatte.

Ein Vergleich der erwähnten Beschreibung mit den Angaben im Urbar von 1501 zeigt, daß in den neun Jahren (von 1501 bis 1510) 18 % der Bauernwirtschaften im Tale der Poljanska Sora, welche durchwegs kaufrechtlich verliehen worden waren, ihre Grundbesitzer wechselte, wobei Personen auftauchen, die den alten Familienkreisen nicht angehörten. Soweit die früheren Grundbesitzer das Bauerngut nicht ordentlich, ihrer Pflicht entsprechend, bestellten, veranlasste dies die Grundherrschaft selbst.

Für ein engeres Gebiet (die Zupanei Hlevni vrh und Ziri) kann durch Vergleich mit dem Urbar von 1650 ein detailliertes Bild von der Entwicklung der Viehzucht gewonnen werden. So ist es für das gesamte erwähnte Gebiet charakteristisch, daß sich in der Zeit von 1510 bis 1650 die Rindviehzucht kräftig entfaltete, während die Kleinviehzucht (besonders der Ziegen) stark zurückging). Dies gilt nicht nur für die im behandelten Zeitraum neu angesiedelten Keuschler und Gereutler, sondern auch für die alten Bauernhufen.

Das zahlenmäßige Ansteigen des Rindviehs steht wohl mit der systematischen Besiedlung des Odlandes und dem wirtschaftlichen Aufstieg der bäuerlichen Güter in Verbindung, während zu Beginn des 16. Jahrhunderts dieselben durch kriegerische Einfälle, Viehseuchen und Elementarereignisse stark geiltten hatten. Zum Rückgang der Geißenzucht trug auch der heftige Streit um die Wälder zwischen der Grundherrschaft und den Hammergewerken bei. Die Zahl der Pferde, welche im Jahre 1510 noch gering war, ging absolut bis zum Jahre 1650 noch etwas zurück. Damals besaßen einzelne Bauern, welche sich mit dem Saumverkehr befaßten, schon bis zwei Paar Pferde, während im Jahre 1510 niemand mehr als ein Paar hatte.